

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.30(1)-5

УДК 37.031:373.3(09)(477)“1996–2001”

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У
КОНТЕКСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ В
УКРАЇНІ (1996–2001)**

*MODERNIZATION OF THE CONTENT OF PRIMARY EDUCATION IN
THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL
STANDARDS IN UKRAINE (1996–2001)*

Т. Л. Гавриленко

Актуальність теми дослідження. Нині в умовах розбудови Нової української школи одним із пріоритетних завдань є модернізація змісту освіти. Особливої уваги в напрямі оновлення змісту освіти потребує перший рівень повної загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. З огляду на освітні трансформації закономірним є звернення до вітчизняного історико-педагогічного досвіду. Наукове зацікавлення викликає період розроблення освітніх стандартів в Україні, що спричинило перегляд змісту початкової освіти у 1996–2001 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку змісту початкової освіти в 1996–2001 рр. знайшли відображення у працях українських учених Н. М. Бібік, М. С. Вашуленка, Н. С. Коваль, Я. П. Кодлюк, О. Я. Савченко, В. П. Тименка та ін.

Постановка завдання. Визначити та схарактеризувати новації у розвитку змісту початкової освіти в контексті розроблення освітніх стандартів в Україні у 1996–2001 рр.

Виклад основного матеріалу. Одним із магістральних питань у 1996–2001 рр. стала модернізація змісту освіти, що здійснювалася у двох напрямках: розроблення Державного стандарту початкової

Urgency of the research. Currently, in the context of the development of the New Ukrainian School, one of the priority tasks is to modernize the content of education. The first level of complete general secondary education needs special attention in the direction of updating the content of education.

Target setting. Given the educational transformations, it is natural to turn to the domestic historical and pedagogical experience. The period of development of educational standards in Ukraine is of scientific interest, which led to a revision of the content of primary education in 1996–2001.

Actual scientific researches and issues analysis. Various aspects of the development of the content of primary education in 1996–2001 were reflected in the works of Ukrainian scientists N. M. Bibik, M. S. Vashulenko, N. S. Koval, Ya. P. Kodlyuk, O. Ya. Savchenko, V. P. Tymenko and others.

The research objective. Identify and characterize innovations in the development of primary education in the context of developing educational standards in Ukraine in 1996–2001.

The statement of basic material. One of the main issues in 1996–2001 was the modernization of the content of education, which was carried out in two directions: development of the State Standard of

загальної освіти, що мав забезпечувати єдиний освітній простір, визначати державні вимоги до освіченості учнів на рівні початкової освіти, та оновлення чинного змісту освіти в контексті вимог стандарту відповідно до потреб тогочасного суспільства та особистості дитини.

Висновки. Проаналізовані джерела дозволили не лише отримати нове історико-педагогічного знання, а й осмислити попередній досвід у процесі сучасного реформування освітньої галузі. Переконані, що пріоритетними засадами у розвитку змісту початкової освіти мають залишатися дитиноцентризм, національна спрямованість, гуманізація, варіативність, диференціація, реалізовані у 1996-2001 рр.

Ключові слова: модернізація змісту початкової освіти; освітні стандарти; навчальний план; навчальна програма; підручники; Україна.

Primary General Education, which was to provide a single educational space, determine state requirements for students' education in the context of the requirements of the standard in accordance with the needs of contemporary society and the child's personality.

Conclusions. The analyzed sources allowed not only to gain new historical and pedagogical knowledge but also to comprehend the previous experience in the process of modern education reform. We are convinced that the priority principles in the development of the content of primary education should remain child-centeredness, national orientation, humanization, variability, differentiation, implemented in 1996-2001.

Keywords: modernization of the content of primary education; educational standards; curriculum; curriculum; textbooks; Ukraine.

Актуальність теми дослідження. Нині в умовах розбудови Нової української школи одним із пріоритетних завдань є модернізація змісту освіти, заснована на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації особистості в суспільстві [16]. Особливої уваги в напрямі оновлення змісту освіти потребує перший рівень повної загальної середньої освіти, що раніше й активніше за інші рівні сприймає та втілює у практику нові ідеї. Новаційні тенденції у розвитку змісту початкової освіти знайшли відображення у Державному стандарті початкової освіти (2018) та третій рік поспіль реалізується у практичній площині.

Постановка проблеми. З огляду на освітні трансформації закономірним є звернення до вітчизняного історико-педагогічного досвіду, що дозволить не лише зберегти наступність у розвитку педагогічної науки, а й осмислити попередні надбання у процесі сучасного реформування змісту освіти. У такому зв'язку наукове зацікавлення викликає період розроблення освітніх стандартів в Україні, що спричинило перегляд змісту початкової освіти у 1996–2001 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз засвідчив, що проблема змісту освіти як одна із магістральних і водночас дискусійних завжди перебувала в полі зору дослідників. Різні аспекти розвитку змісту початкової освіти у 1996–2001 рр. знайшли відображення у працях українських учених Н. М. Бібік, М. С. Вашуленка, Н. С. Коваль, Я. П. Кодлюк, О. Я. Савченко, В. П. Тищенко та ін.

Постановка завдання. На основі аналізу різних типів джерел визначити та схарактеризувати новації у розвитку змісту початкової освіти в контексті розроблення освітніх стандартів в Україні у 1996–2001 рр.

задля отримання нового історико-педагогічного знання та врахування попереднього досвіду у процесі модернізації змісту освіти для Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як уже йшлося у наших попередніх публікаціях [6; 7; 29], з-поміж багатьох проблем, які постали перед початковою освітою в перше десятиліття державної незалежності України, особлива роль відводилася модернізації змісту освіти. Адже саме зміст освіти, як зазначала О. Я. Савченко, “є своєрідною моделлю вимог суспільства до підготовки молодих поколінь до життя. У ньому в особливій формі відображається матеріальна та духовна культура людства” [27, с. 6].

У першій половині 90-х рр. ХХ ст. конструювання змісту початкової освіти ґрунтувалося на нових методологічних (демократизація, деполітизація, деідеологізація, національна спрямованість, дитиноцентризм, відповідність соціальним запитам суспільства) і дидактичних (варіативність, гуманітаризація, гуманізація, диференціація, інтеграція) засадах. Багатокомпонентність змісту освіти сприяла реалізації його розвивальних і виховних функцій. Досягненням цього періоду слід уважати виокремлення в навчальних планах державного й шкільного компонентів, створення варіативних навчальних планів і програм, появу нових типів підручників – альтернативних і дворівневих, введення вивчення нових предметів і курсів людинознавчого спрямування, відхід від жорсткого предметоцентризму, наповнення змісту освіти національною спрямованістю, посилення аксіологічного складника. Водночас актуалізувалося питання про залучення фахівців до розроблення змісту початкової освіти, зокрема навчальної літератури; створення якісних підручників і навчальних посібників, вчасне забезпечення ними молодших школярів [5, с. 284].

Наступний період у модернізації змісту початкової освіти пов’язуємо з прийняттям у 1996 р. нового Закону України “Про освіту”, що активізував підготовку *державних стандартів* загальноосвітньої підготовки учнів (питання стандартизації як стратегічне завдання реформування змісту освіти окреслювалося в Державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), 1993), проте його розв’язання відбувалося повільно) [21]. Цього року колегією Міністерства освіти України (далі – МО України) було затверджено Концепцію державного стандарту загальної середньої освіти. У ній визначалися суть і структура стандарту [14, с. 4-5].

Науковою платформою для розроблення Державного стандарту початкової загальної освіти стали положення теорії змісту початкової освіти, запропоновані О. Я. Савченко, а саме:

- джерелами його формування є наука, виробничі технології, краєзнавство, людинознавство, педагогічні й психологічні знання тощо;
- зміст початкової освіти є багатокомпонентним (система знань, система способів діяльності, досвід індивідуальної творчої діяльності, досвід ставлення до навколишнього світу);
- пріоритетами його добору є спрямованість на загальний і різнобічний розвиток дітей та повноцінне оволодіння всіма компонентами навчальної діяльності;

- зміст кожного навчального предмета має складатися з двох частин – інваріантної, яка переглядається порівняно рідко, і варіативної, що підлягає систематичному оновленню [27, с. 6, 8].

Зазначена концепція “закумулювала провідні ідеї загальної теорії змісту шкільної освіти та результати психологічних досліджень вікових особливостей молодших школярів з урахуванням основних ознак домінуючої моделі процесу навчання” [13, с. 102].

Проект Державного стандарту початкової загальної освіти був підготовлений науковими співробітниками лабораторії навчання і виховання молодших школярів Інституту педагогіки АПН України (Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, Н. С. Коваль, Л. П. Кочіна, В. О. Мартиненко, О. Ю. Прищепа, О. Я. Савченко, В. П. Тименко, О. Н. Хорошковська) та в 1997 р. презентований педагогічній громадськості [9]. Його обговорення відбувалося на різного рівня науково-практичних конференціях, нарадах, науково-методичних комісіях, на сторінках фахових видань.

Однак згодом робота над стандартом призупинилася у зв’язку з підготовкою Закону України “Про загальну середню освіту”. Після його ухвалення (1999) розпочався новий етап у розробленні державних стандартів, оскільки у Законі з’явилися принципові положення, що вимагали внесення суттєвих змін до ухваленої Концепції стандарту [28, с. 12]. Принагідно зазначимо, що у згаданому документі визначено, що добір і засвоєння змісту освіти мали ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманності, демократії, громадянської свідомості [20, с. 1]. Також у документі вперше на законодавчому рівні розкривалися функції стандарту, структура, вимоги й відповідальність за його додержання [20, с. 7-8].

Протягом 1999–2000 рр. з урахуванням пропозицій і зауважень обласних інститутів післядипломної освіти та інститутів удосконалення вчителів, окремих колективів різних типів шкіл і педагогів [5, с. 286], науковими співробітниками лабораторії навчання і виховання молодших школярів Інституту педагогіки АПН України було доопрацьовано *Державний стандарт початкової загальної освіти*. Згодом цей документ затверджено постановою Кабінету Міністрів України та з 2001/02 н. р. упроваджено в школі I ступеня. Важливо, що стандарт було розроблено відповідно до можливостей дітей молодшого шкільного віку та спрямовано на їхній усебічний розвиток і виховання, формування у них мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок, бажання і вміння учитися [8, с. 28]. Істотною особливістю змісту початкової освіти, закріпленою стандартом, стало те, що, крім традиційних знань, умінь і навичок, до нього додалися принципово нові компоненти – досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу [4, с. 4]. У доборі змісту освіти враховано його наступність і неперервність, доступність і науковість, потенційні можливості для взаємозв’язку навчання, виховання і розвитку, реалізації принципів індивідуалізації, гуманізації освітнього процесу [8, с. 28].

Основним компонентом стандарту став *Базовий навчальний план початкової школи*, що містив *інваріантну* та *варіативні* складові частини змісту початкової освіти. Інваріантна частина формувалася на

державному рівні та стала обов'язковою для всіх закладів загальної середньої освіти. Її зміст реалізовувався завдяки 6 освітнім галузям (мови і література, математика, здоров'я і фізична культура, технології, людина і світ та мистецтво), які конкретизувалися у програмах і підручниках завдяки окремим навчальним предметам та інтегрованим курсам. Варіативна частина Базового навчального плану формувалася закладами загальної середньої освіти самостійно з урахуванням особливостей цього закладу та індивідуальних освітніх потреб учнів. На основі Базового навчального плану, що визначав загальні засади побудови початкової освіти, МО України розроблялися типові навчальні плани [8, с. 28].

Уважаємо, що стандартизація початкової освіти в умовах варіативності освітньої системи дозволила забезпечити єдиний освітній простір у державі; визначити обов'язковий і достатній рівень загальноосвітньої підготовки молодших школярів, які навчалися у різних типах навчальних закладів; відійти від предметоцентризму й представити зміст освіти цілісно.

У контексті стандартизації відбувалося оновлення чинного змісту початкової освіти. Як і в першій половині 90-х рр. ХХ ст., продовжували зазнавати змін навчальні плани. На 1997/98 н. р. затверджено базові навчальні плани (табл. 1).

Таблиця 1

Базовий навчальний план для трирічної та чотирирічної початкової школи з українською мовою навчання (1997/98 н. р.) [1, с. 19-20]

№ з/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень за класами							
		трирічна початкова школа			чотирирічна початкова школа				
		I	II	III	I	II	III	IV	
Державний компонент <i>Обов'язкові предмети</i>									
1	Українська мова	8	8	8	7	7	7	7	
2	Математика	5	5	5	4	4	4	4	
3	Навколишній світ. Природознавство	1	1-2	1-2	1	1	1-2	1-2	
4	Музика, образотворче мистецтво	2	2	2	2	2	2	2	
5	Фізкультура	2	2	2	2	2	2	2	
6	Трудове навчання	1	1	1	1	1	1	1	
Разом		19	19-20	19-20	17	17	17-18	17-18	
Шкільний компонент									
Вибірково-обов'язкові предмети		1-2	1-2	1-2	2	2-3	2-3	3	
Курси за вибором, додаткові заняття		1	1	1	1	1	1	1-2	
Загальне сумарне навантаження (обов'язкове)		20	21	21	20	20	21	21	
Гранично допустиме навантаження (на одного учня)		21	22	22	20	21	22	22	

Порівняно з попередніми навчальними планами (1993, 1994) у них дещо зменшено кількість годин на державний компонент за рахунок музики, образотворчого мистецтва та фізкультури; скорочено час на шкільний компонент; усунуто конкретизацію обов'язково-вибіркових предметів. Загалом це дало змогу зменшити тижневе навчальне навантаження школярів (при п'ятиденному режимі навчання воно не повинно було перевищувати 20 год.) [1, с. 16, 19-20]. Поряд з базовим МО України пропонувало навчальний план для шкіл з п'ятиденним навчальним тижнем. Робочі навчальні плани мали складатися закладами загальної середньої освіти на основі базових і затверджуватися відповідним органом державного управління освітою. Ймовірно, ці зміни мали сприяти збереженню єдиного освітнього простору у державі, відігравати стабілізуючу та регламентуючу роль, що, власне, й передбачалося у Державному стандарті початкової загальної освіти.

Ще більш стримуючу роль у розробленні закладами загальної середньої освіти змісту освіти відіграли *типові навчальні плани* (табл. 2), за якими початкові класи почали працювати з 1998/99 н. р.

Таблиця 2

Типовий навчальний план для трирічної та чотирирічної початкової школи з українською мовою навчання (1998/99 н. р.) [22, с. 15]

№ з/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень за класами							
		трирічна початкова школа			чотирирічна початкова школа				
		I	II	III	I	II	III	IV	
Інваріантна частина									
<i>Обов'язкові предмети</i>									
1	Українська мова	8,5	8	8	7,5	7,5	7	7	
2	Математика	5	5	5	4	4	4	4	
3	Навколишній світ. Природознавство. Рідний край	1	1,5	1,5	1	1	1,5	1,5	
4	Музика, образотворче мистецтво	2	2	2	2	2	2	2	
5	Фізкультура	2	2	2	2	2	2	2	
6	Трудове навчання	1	1	1	1	1	1	1	
7	Охорона життя і здоров'я	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	
Разом		20	20	20	18	18	18	18	
Варіативна частина									
Предмети та курси за вибором, додаткові заняття		4	5	5	6	6	5	5	
Гранично допустиме навантаження (на одного учня)		22	23	23	21	22	23	23	
Усього		24	25	25	22	24	24	24	

У них було збережено традиційний перелік навчальних предметів і обсяг їх вивчення з огляду на реальне навчально-методичне забезпечення; частково перерозподілено час між *інваріантною* та *варіативною частинами*; встановлено однакову кількість годин на інваріантну частину

в кожному класі; комплекс занять з “Охорони життя та здоров’я” віднесено до обов’язкових предметів; нівельовано вибірково-обов’язкові предмети й водночас збільшено час на варіативну частину; гранично допустиме навантаження учнів знову зросло та наближалось до вимог стандарту. Як бачимо, назви структурних компонентів навчального плану трансформувалися (державний компонент в інваріантну частину, шкільний – у варіативну частину. Тож можемо стверджувати, що окремі положення стандарту поступово почали реалізовуватися ще до його впровадження у масову практику. Ці навчальні плани використовувалися в початкових класах протягом трьох навчальних років. З 2001/02 н. р. відповідно до вимог Державного стандарту початкової загальної освіти упроваджено нові *типові навчальні плани* для чотирирічної початкової школи з п’ятиденним навчальним тижнем [23, с. 20].

У 1997 р. відповідно до оновлених навчальних планів МО України спільно з лабораторією навчання і виховання молодших школярів Інституту педагогіки АПН України та Інститутом змісту і методів навчання підготували *програми* з обов’язкових для вивчення навчальних предметів: українська мова, математика, навколишній світ, природознавство, трудове навчання, художня праця, охорона життя і здоров’я. Їх аналіз показав, що вони були частково змінені та доповнені. Зокрема, це стосувалося посилення українознавчої спрямованості, включення елементів народознавства до змісту навчальних предметів, що сприяло засвоєнню учнями знань про Батьківщину, свій народ, його культуру [25].

Поряд з цими програмами пропонувалися й *варіативні*, складені як окремими авторами, так і авторськими колективами. Проте їх використання у практичній площині з 1996 р. могло відбуватися за умови отримання грифу МО України, що стало стримуючим фактором від потрапляння у заклади загальної середньої освіти низькопробних програм [19, с. 21-22]. З цього часу кількість варіативних програм зменшилася. Протягом другої половини 90-х рр. ХХ ст. підготовлено програми з художньої праці, основ екології, образотворчого мистецтва, основ безпеки життєдіяльності [5, с. 289].

До курсу початкової освіти уведено вивчення нових предметів. Як зазначалося вище, в основному варіанті державного компоненту навчального плану на 1997/98 н. р. у І класі (трирічної та чотирирічної початкової школи) запроваджено предмет “*Ознайомлення з навколишнім*”. Програму з цього навчального курсу розроблено завідуючою лабораторією навчання і виховання молодших школярів Інституту педагогіки АПН України Н. М. Бібік. Його завдання полягали в опануванні дітьми молодшого шкільного віку реального світу в зв’язках і залежностях, у створенні теоретичної бази для практичної діяльності учнів, їхнього різнобічного розвитку. З урахуванням багатоплановості впливів навколишньої дійсності на формування особистості молодшого школяра, особливостей розвитку його пізнавальної, морально-вольової сфер у змісті предмета синтезовано елементи природознавства. Особливе місце відводилося екологічним знанням і розвитку екологічної культури учнів. Водночас необхідність формування у молодших школярів загальнолюдських цінностей у ставленні до матеріального і духовного шарів культури, пізнання сутності речей, значення праці людей тощо, зумовило включення до змісту предмета елементів знань

суспільствознавчого (народознавчого та етичного) характеру.

Уведення навчального курсу “Ознайомлення з навколишнім” сприяло розвантаженню інших предметів від розв’язання питань, які не мали до них безпосереднього відношення (культура поведінки, правила дорожнього руху), а відтак – концентрування уваги на специфічних завданнях певного предмета, наприклад: формування обчислювальних навичок, оволодіння технікою читання тощо [2, с. 35].

З 1999/2000 н. р. масово запроваджувався курс “*Основи безпеки життєдіяльності*”. Вивчення цього предмета було викликано змінами, які відбувалися у суспільстві і навколишньому середовищі – відкрите суспільство, рух до ринкових відносин, глобальні катастрофи, місцеві аварії. Ці чинники зумовили введення спочатку окремих курсів з правил дорожнього руху, правил пожежної безпеки, основ валеології, основ радіаційної безпеки, які потім інтегрувалися в “*Основи безпеки життєдіяльності*”. Новий курс став спробою надання елементарних знань про самого учня та його права, власні можливості й обов’язки перед собою, іншими людьми та природою; набуття знань і умінь, які могли б використовуватися для уникнення небезпечних ситуацій та дій у разі їх виникнення; формування цінностей здорового способу життя. Вивчення “*Основ безпеки життєдіяльності*” уводилося до інваріантної частини навчального плану і стало обов’язковим для всіх учнів. У початкових класах основна увага концентрувалася на ознайомленні учнів з правилами поведінки у місцях, де вони перебували найбільшу частину часу (вдома, у школі), та на формуванні у них здорового способу життя [24, с. 3-5].

Підвищена увага до здоров’я дітей актуалізувала збільшення часу на фізичну культуру. З 1999/2000 н. р. МО України рекомендувало впроваджувати три години занять на тиждень з фізкультури, зокрема за рахунок варіативної частини навчальних планів [12, с. 44-45].

У 90-х рр. ХХ ст. науковцями й практиками неодноразово порушувалося питання про введення до курсу початкової освіти вивчення *інформатики*. Доцільність його опанування у початкових класах була доведена під час експериментального дослідження (1985–1990), здійснюваного науковим співробітником лабораторії навчання і виховання молодших школярів Інституту педагогіки АПН України М. М. Левшиним. У публікаціях науковця обґрунтовувалася важливість підготовки молодших школярів до повноцінного функціонування в інформаційному суспільстві, зокрема формування у них інформаційної культури, системно-інформаційної картини світу, розвитку логічного, системного й алгоритмічного мислення завдяки запровадженню курсу “*Інформатика*”. М. М. Левшиним розроблено концепцію вивчення інформатики, підготовлено програми з інформатики для I-IV класів та відповідний навчально-методичний комплекс (підручники, методичні рекомендації для вчителів) [15, с. 19-20]. Проте масове вивчення інформатики в початкових класах розпочалося лише з 2013 р.

Характерною тенденцією у розвитку змісту початкової освіти в другій половині 90-х рр. ХХ ст. поряд зі стандартизацією стала поява *нового покоління підручників*, що репрезентували нове розуміння бази знань, новітні методики й технології навчання та засоби формування особистості. Складені як за чинними, так і за авторськими програмами, вони відрізнялися від традиційних добром навчального матеріалу,

методичним апаратом, системою вправ і завдань, спрямованих на активізацію творчих здібностей молодших школярів, формування у них активної життєвої позиції. Навчальна література спрямовувалася на реалізацію принципів індивідуалізації та особистісної орієнтованості освітнього процесу, посилення розвивального ефекту змісту освіти [5, с. 291-292].

Яскравим прикладом нового покоління навчальних книжок став навчальний посібник “Віконечко”, підготовлений завідувачкою лабораторії навчання і виховання молодших школярів Інституту педагогіки АПН України Н. М. Бібік спільно з науковим співробітником зазначеної лабораторії Н. С. Коваль, з навчального предмета “Ознайомлення з навколишнім”. Цей оригінальний посібник поєднав у собі функції зошита й підручника та передбачав виконання молодшими школярами різноманітних практичних дій, творчих завдань. Наприклад, на його сторінках учням пропонувалося домалювати розпочате художником, дописати речення, придумати власний висновок тощо. Нестандартність навчального посібника простежується також у написанні текстів, зокрема автор нібито веде діалог з учнем, персоніфіковано звертається до нього [3]. Поява цього навчального посібника, як і дворівневих підручників, що почали впроваджуватися у початковій школі на початку 90-х рр. ХХ ст., стали ознакою створення навчальних книг на засадах *дитиноцентризму*, де на першому місці перебувала дитина з її інтересами й можливостями, а потім – зміст навчальної книги. Такий підхід, як зазначала О. Я. Савченко, є виявом особистісно орієнтованого навчання [26, с. 94]. Отже, у змісті початкової освіти окреслився перехід від знаннєвої парадигми, домінантної в радянській час, до особистісно орієнтованої.

Новацією у національному підручникотворенні стала поява *інтегрованих* підручників (Художня праця, I кл. (4-річна), II кл. (4-річна), III кл. (4-річна), IV кл. (4-річна), II(I) кл., III(II) кл., IV(III) кл. (авт. В. П. Тименко); Горішок, I кл. (4-річна) (авт. М. С. Вашуленко, Н. М. Бібік, Л. П. Кочіна)) та навчальних посібників *загальнорозвивального спрямування* (Барвистий клубок, Розвивай свої здібності, Умій вчитися (авт. О. Я. Савченко)) [17, с. 3-9].

Зазначимо, що у 1998/99 н. р. перелік підручників і навчальних посібників для початкових класів шкіл з українською мовою навчання за нашими підрахунками склав 103 найменування (у перелік включено варіативні, експериментальні, пробні підручники та навчальні посібники). Важливо, що вони були підготовлені українськими авторами та видані або перевидані протягом 1996–1998 рр. [7, с. 43-44].

Отже, розвиток змісту освіти, зокрема у питаннях підручникотворення, виходив на якісно новий рівень: формування на нових демократичних засадах; відхід від уніфікованості, панування єдиної методичної системи; розвиток творчої ініціативи тощо. Водночас навчальна література потребувала надійного захисту від суб’єктивізму, недостовірної інформації, від перевантаження надто ускладненим чи, навпаки, дріб’язковим матеріалом, від невідповідності вимогам навчальних планів і програм [10, с. 15-16]. Задля упередження цих негативних явищ у 1996 р. МО України запровадило процедуру *грифування навчальних книг*. З цього часу в освітньому процесі мала використовуватися “затверджена”,

“допущена” або “рекомендована” предметною комісією Науково-методичної ради МО України навчальна література [18, с. 21-22].

З метою підвищення якості підручникотворення, а також з'ясування відповідності підручників і навчальних посібників вимогам державного стандарту, основним принципам навчання, віковим пізнавальним можливостям учнів з 1998 р. МО України, АПН України та за участю педагогів-практиків, працівників закладів освіти щорічно проводилася *апробація навчальної літератури* [11, с. 4].

Зазначимо, що в другій половині 90-х рр. ХХ ст. поглиблювалася проблема з виданням навчальної літератури через економічну кризу в країні. Ця ситуація змусила уряд зробити непопулярний, але вимушений крок: встановлення з 1996/97 н. р. оплати за користування підручниками у розмірі 20 % від їх первинної вартості за весь навчальний рік [7, с. 45]. Проте і за таких умов не всі навчальні книги вчасно потрапляли до закладів загальної середньої освіти, що негативно позначалося на організації освітнього процесу, рівні та якості знань учнів. Усе це створювало відчутну напругу і тривожну ситуацію серед учнів, учительської і батьківської громадськості. Тому виникла необхідність змінити існуючий порядок забезпечення школярів навчальними книгами. Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про поступовий перехід з 1 січня 1999 р. на вільний продаж підручників і навчальних посібників для учнів закладів загальної середньої освіти [5, с. 294].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, одним із магістральних питань у період розбудови української національної початкової школи у 1996–2001 рр. стала модернізація змісту освіти, що здійснювалася у двох напрямках: *розроблення Державного стандарту початкової загальної освіти* провідними фахівцями у цій галузі, що мав забезпечувати єдиний освітній простір, визначати державні вимоги до освіченості учнів на рівні початкової освіти, та *оновлення чинного змісту освіти* в контексті вимог стандарту відповідно до потреб тогочасного суспільства та особистості дитини (перехід до типових навчальних планів з інваріантною та варіативною частинами, уведення нових навчальних предметів і курсів суспільствознавчого та оздоровчого спрямування, розроблення нових варіативних програм, підготовка нового покоління навчальної літератури, її апробація та проходження процедури “грифування”, створення нових типів навчальних книг – інтегрованих, загальнорозвивального характеру та побудованих на засадах дитиноцентризму). Поряд з позитивною динамікою в розвитку змісту початкової освіти поглиблювалася проблема з виданням навчальної літератури, що змусило уряд повернути оплату за користування підручниками, а також розпочати їх вільний продаж. Уважаємо, що в умовах переходу до інформаційного суспільства ігнорування вивчення інформатики у початкових класах стало недалекоглядним кроком державної політики в питаннях змісту освіти.

У 2001 р. розпочався перехід початкової освіти до нового змісту та структури навчання, упроваджувався Державний стандарт початкової загальної освіти, що суттєво вплинуло на її подальший розвиток. Відповідно ці процеси потребують окремої історико-педагогічної розвідки, що і стане предметом наших подальших досліджень.

Підсумовуючи зазначимо, що проаналізовані джерела дозволили не

лише отримати нове історико-педагогічного знання, а й осмислити попередній досвід у процесі сучасного реформування освітньої галузі, творення Нової української початкової школи. Переконані, що пріоритетними засадами у розвитку змісту початкової освіти мають залишатися дитиноцентризм, національна спрямованість, гуманізація, варіативність, диференціація, що були започатковані та реалізовувалися у перше десятиліття державної незалежності України. Уважаємо, що до розроблення змісту початкової освіти мають залучатися фахівці, а його упровадженню в освітній процес має передувати апробація з подальшим моніторингом якості здійснених змін.

Список використаних джерел:

1. Базові навчальні плани середніх закладів освіти на 1997/1998 навчальний рік 1997. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 8, с. 16–24.
2. Бібік, НМ 1997. 'Ознайомлення з навколишнім у 1 класі', *Початкова школа*, № 8, с. 35–38.
3. Бібік, НМ & Коваль, НС 1996. *Віконечко*, Київ, 45 с.
4. Вашуленко, МС 2000. 'Нові підходи до шкільної початкової освіти', *Педагогічна газета*, № 9, с. 4.
5. Гавриленко, ТЛ 2019. Розвиток початкової освіти в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: історико-педагогічний аспект. Монографія, Київ : *Фенікс*, 384 с.
6. Гавриленко, ТЛ & Кузьомко, ЛМ 2020. 'Конструювання змісту початкової освіти на нових методологічних і дидактичних принципах у період відродження національної школи в Україні (1991–1996)', *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум": Серія: Педагогічні науки*, вип. 8 (164), Чернігів, с. 278–285.
7. Гавриленко, ТЛ & Розлуцька, ГМ 2020. 'Тенденції розвитку підручникотворення в початковій освіті в перше десятиліття державної незалежності України (1991–2001)', *Освітній дискурс*, № 27(10), с. 37–49.
8. Державний стандарт початкової загальної освіти 2001. *Початкова школа*, № 1, с. 28–54.
9. Державні освітні стандарти (початкова школа) 1997. *Освіта України*, № 18/19, с. 8–9; № 20, с. 5–7.
10. Доповідна записка про результати апробації навчальної літератури у 1999/2000 навчальному році 2000. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 19, с. 15–22.
11. Доповідна записка про результати апробації навчальної літератури у 2000/2001 навчальному році, 2001, *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 15, с. 4–15.
12. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення шкільних дисциплін у новому 2000/2001 навчальному році 2000. Лист МОН України № 1/9–277 від 29.06.2000 р., *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 15/16, с. 3–64.
13. Кодлюк, ЯП 2006. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підручник, Київ: *Наш час*, 368 с.
14. Концепція державного стандарту загальної середньої освіти України 1996. *Освіта України*, № 3, с. 4–5.
15. Левшин, ММ 1994. 'До вивчення інформатики в 1–4 класах', *Початкова школа*, № 8, с. 19–24.
16. *Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи 2016*. Схвалено рішенням колегії МОН України від 27.10.2016 р.,

- Доступно: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>>. [13 Грудень 2020].
17. Перелік програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти України для використання в середніх закладах освіти в 1998/1999 навчальному році 1998. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 17/18, с. 3–49.
 18. Положення про порядок підготовки, експертизи, апробації підручників, навчальних та навчально-методичних посібників 1998. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 2, с. 19–25.
 19. Положення про порядок підготовки, експертизи, апробації підручників, навчальних та навчально-методичних посібників 1998. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 2, с. 19–25.
 20. Про загальну середню освіту 1999. Закон України № 651-XIV від 13 травня 1999 р., *Початкова школа*, № 8, с. 1–11.
 21. Про освіту 1996. Закон України № 100/96-ВР від 23.03.1996 р., *ЛИГА: ЗАКОН*. Доступно: <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960100.html> [13 Грудень 2020].
 22. Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 1998/1999 навчальний рік 1998. Наказ міністра освіти України № 131 від 3 квітня 1998 р., *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 10, с. 14–27.
 23. Про Типові навчальні плани початкової школи з українською мовою та мовами навчання національних меншин 2001. Наказ МОН України № 96 від 28.04.2001 р., *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, № 6, с. 20–21.
 24. Програма з основ безпеки життєдіяльності для загальноосвітніх навчальних закладів України 1999. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 22, с. 3–30.
 25. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1–4 (1–3) класи 1997. Київ: *Бліц*, 206 с.
 26. Савченко, ОЯ 2012. Дидактика початкової освіти: підручник, Київ: *Грамота*, 504 с.
 27. Савченко, ОЯ 1996. 'Реформування змісту початкової освіти', *Початкова школа*, № 1, с. 4–8.
 28. Савченко, ОЯ 1999. 'Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти', *Педагогіка і психологія*, № 4, с. 6–17.
 29. Navrylenko, TL 2016. 'The Development of the Content of Primary Education in Ukraine during the Period of Revival of the National School (1991–2001)', *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, Vol. 4, Iss. 79, p. 26–29.

References:

1. Bazovi navchalni plani serednih zakladiv osviti na 1997/1998 navchalnij rik (Basic educational institutions of education institutions 1997/1998 academic year) 1997. *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrayini*, № 8, s. 16–24.
2. Bibik, NM 1997. 'Oznajomlennya z navkolishnim u 1 klasi (Familiarity with the surrounding 1 grade, elementary school)', *Pochatkova shkola*, № 8, s. 35–38.
3. Bibik, NM & Koval, NS 1996. *Vikonechko (The Small Window)*, Kiyiv, 45 s.
4. Vashulenko, MS 2000. 'Novi pidhodi do shkilnoyi pochatkovoyi osviti (New approaches to school elementary education)', *Pedagogichna gazeta*, № 9, s. 4.
5. Gavrylenko, TL 2019. Rozvitok pochatkovoyi osviti v Ukrayini u drugij polovini HH – na pochatku HH stolittya: istoriko-pedagogichnij aspekt (Development of elementary education in Ukraine in the second half of the twentieth century - in the early 21st century: Historical and Pedagogical Aspect). Monografiya, Kiyiv : *Feniks*, 384 s.

6. Gavrilenko, TL & Kuzomko, LM 2020. 'Konstruyuvannya zmistu pochatkovoyi osviti na novih metodologichnih i didaktichnih principah u period vidrozhennya nacionalnoyi shkoli v Ukrayini (1991–1996) (Construction of the content of elementary education on new methodological and didactic principles during the Renaissance of the National School in Ukraine (1991-1996))', *Visnik Nacionalnogo universitetu "Chernigivskij kolegium": Seriya: Pedagogichni nauki*, vip. 8 (164), Chernigiv, s. 278-285.
7. Gavrilenko, TL & Rozlucka, GM 2020. 'Tendenciyi rozvitku pidruchnikotvorennya v pochatkovij osviti v pershe desyatilittya derzhavnoyi nezalezhnosti Ukrayini (1991–2001) (Trends in the development of textbooking in primary education in the first decade of state independence of Ukraine (1991–2001))', *Osvitnij diskurs*, № 27(10), s. 37-49.
8. Derzhavnij standart pochatkovoyi zagalnoyi osviti (State Standard of Primary General Education) 2001. *Pochatkova shkola*, № 1, s. 28–54.
9. *Derzhavni osvitni standarti (pochatkova shkola) (Public Educational Standards (Primary School)) 1997*. *Osvita Ukrayini*, № 18/19, s. 8–9; № 20, s. 5–7.
10. Dopovidna zapiska pro rezultati aprobaciyi navchalnoyi literaturi u 1999/2000 navchalnomu roci (A report on the results of approbation of educational literature in 1999/2000 academic year) 2000. *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrayini*, № 19, s. 15–22.
11. Dopovidna zapiska pro rezultati aprobaciyi navchalnoyi literaturi u 2000/2001 navchalnomu roci (A report on the results of approbation of educational literature in 2000/2001 academic year) 2001, *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrayini*, № 15, s. 4–15.
12. Instruktivno-metodichni rekomendaciyi shodo vivchennya shkilnih disciplin u novomu 2000/2001 navchalnomu roci (Instrumental and methodological recommendations for studying school disciplines in the new 2000/2001 academic year) 2000. List MON Ukrayini № 1/9–277 vid 29.06.2000 r., *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrayini*, № 15/16, s. 3 64.
13. Kodlyuk, YaP 2006. *Teoriya i praktika pidruchnikotvorennya v pochatkovij osviti : pidruchnik (Theory and practice of textbooks in elementary education: Textbook)*, Kiyiv: *Nash chas*, 368 s.
14. *Koncepciya derzhavnogo standartu zagalnoyi serednoyi osviti Ukrayini (Concept of the State Standard of General Secondary Education of Ukraine) 1996*. *Osvita Ukrayini*, № 3, s. 4–5.
15. Levshin, MM 1994. 'Do vivchennya informatiki v 1–4 klasah (To the study of computer science in 1-4 classes)', *Pochatkova shkola*, № 8, s. 19–24.
16. *Nova ukrayinska shkola : konceptualni zasadi reformuvannya serednoyi shkoli (New Ukrainian School: Conceptual Principles of Secondary School Reform) 2016*. Shvaleno rishennyam kolegiyi MON Ukrayini vid 27.10.2016 r., Dostupno: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>>. [13 Gruden 2020].
17. Perelik program, pidruchnikiv ta navchalnih posibnikiv, rekomendovanih Ministerstvom osviti Ukrayini dlya vikoristannya v serednih zakladah osviti v 1998/1999 navchalnomu roci (List of programs, textbooks and manuals recommended by the Ministry of Education of Ukraine for use in medium education institutions in 1998/1999 academic year) 1998. *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrayini*, № 17/18, s. 3–49.
18. Polozhennya pro poryadok pidgotovki, ekspertizi, aprobaciyi pidruchnikiv, navchalnih ta navchalno-metodichnih posibnikiv (Regulations on the procedure for preparation, examination, approbation of textbooks, educational and methodological manuals) 1998. *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrayini*, № 2, s. 19–25.
19. Polozhennya pro poryadok pidgotovki, ekspertizi, aprobaciyi pidruchnikiv, navchalnih ta navchalno-metodichnih posibnikiv (Regulations on the procedure for

- preparation, examination, approbation of textbooks, educational and methodological manuals) 1998. *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrajini*, № 2, s. 19–25.
20. *Pro zagalnu serednyu osvitu (On general secondary education) 1999*. Zakon Ukrajini № 651 XIV vid 13 travnya 1999 r., *Pochatkova shkola*, № 8, s. 1–11.
21. *Pro osvitu (About Education) 1996*. Zakon Ukrajini № 100/96-VR vid 23.03.1996 r., LIGA: ZAKON. Dostupno: <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960100.html> [13 Gruden 2020].
22. Pro Tipovi navchalni plani zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv na 1998/1999 navchalnij rik (On the typical curricula of general educational institutions for 1998/1999 academic year) 1998. Nakaz ministra osviti Ukrajini № 131 vid 3 kvitnya 1998 r., *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrajini*, № 10, s. 14–27.
23. Pro Tipovi navchalni plani pochatkovoyi shkoli z ukrajinskoyu movoyu ta movami navchannya nacionalnih menshin (On typical educational institutions of elementary school in Ukrainian and languages of training of national minorities) 2001. Nakaz MON Ukrajini № 96 vid 28.04.2001 r., *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti i nauki Ukrajini*, № 6, s. 20–21.
24. Programa z osnov bezpeki zhittyediyalnosti dlya zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv Ukrajini (Program on the basics of life safety for general educational institutions of Ukraine) 1999. *Informacijnij zbirnik Ministerstva osviti Ukrajini*, № 22, s. 3–30.
25. Programi serednoyi zagalnoosvitnoyi shkoli. 1–4 (1–3) klasi (Secondary school programs. 1-4 (1-3) classes) 1997. Kiyiv: *Blic*, 206 s.
26. Savchenko, OYa 2012. Didaktika pochatkovoyi osviti: pidruchnik (Didactics of elementary education: Textbook), Kiyiv: *Gramota*, 504 s.
27. Savchenko, OYa 1996. ‘Reformuvannya zmistu pochatkovoyi osviti (Reforming the content of elementary education)’, *Pochatkova shkola*, № 1, s. 4–8.
28. Savchenko, OYa 1999. ‘Stan i zavdannya reformuvannya zmistu zagalnoyi shkilnoyi osviti (The state and task of reforming the content of general school education)’, *Pedagogika i psihologiya*, № 4, s. 6–17.
29. Havrylenko, TL 2016. ‘The Development of the Content of Primary Education in Ukraine during the Period of Revival of the National School (1991–2001)’, *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, Vol. 4, Iss. 79, p. 26–29.